

Demografia

Un estat de la qüestió

Les migracions interiors de la Catalunya central

Xavier Oliveras González

1. Introducció

En aquest article es presenten els principals resultats obtinguts en un treball realitzat en el marc del programa de doctorat en Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Les migracions interiors s'hi conceben de forma àmplia. En primer lloc, s'inclouen tots els desplaçaments que es produeixen a l'interior de l'estat espanyol, amb els seus límits actuals, essent el destí o la procedència la Catalunya Central. Segon, s'inclouen l'ampli ventall de desplaçaments: a nivell territorial, entre els municipis d'una mateixa comarca, entre les comarques de la Catalunya Central i entre la Catalunya Central i la resta de Catalunya i de l'estat espanyol; a nivell temporal els moviments permanents, els més o menys llargs en el temps i els periòdics; i en quant als motius s'han inclòs tots (residencial, matrimonial, laboral,...).

Per àmbit territorial d'estudi s'ha escollit la delimitació de la Catalunya Central proposada a nivell de planificació territorial per la Generalitat de Catalunya, formada per les comarques de l'Anoia, el Bages, el Berguedà, Osona i el Solsonès. Cal tenir en compte, però, que la futura veu seria potser no es correspondrà amb aquesta delimitació. L'àmbit temporal d'estudi s'ha definit posteriorment a la selecció dels materials, establint

Carrers de la Barriada Mion l'any 1971. Foto: ACBG. Antoni Quintana Torres

els límits temporals en funció de l'existència d'estudis referits a migracions: el resultat és el període 1950-2005.

Per últim, la bibliografia seleccionada correspon als formats d'articles de revista, llibre o capítol, tesi (i altres documents semblants) i informes tècnics i de treball de les administracions públiques. En tots els casos, s'han seleccionat aquells treballs que tenen com a àmbit d'estudi la Catalunya Central, independentment de l'escala d'anàlisi. En el cas dels treballs que tracten un àmbit geogràfic més ampli que el de la Catalunya Central s'han considerat els que mencionen específicament algun aspecte clarament relacionat amb la Catalunya Central.

2. Anàlisi de la producció de coneixements (PdC)

Els coneixements produïts s'han analitzat a través de la quantificació d'un conjunt de variables (any de publicació, format, temàtica, àmbit espacial i temporal d'estudi,...) i dels agents de la producció (els agents de la investigació i les institucions).

És observable que la major part de la bibliografia ha estat produïda en les dècades 1980-89 i 1990-99 (el 76'4% dels materials). Aquesta concentració és deguda, per una banda, a l'augment de centres d'estudis i grups de recerca i de la seva activitat i, de l'altra, a l'autonomia regional i local que ha comportat que les administracions públiques realitzessin o financessin projectes d'investigació. Paral·lelament, els materials produïts es corresponen en gran mesura a articles de revista (el 43'1%), concentrats en la seva major part en 6 títols (dels 18 títols diferents). La que més n'aporta és *Papers de Demografia* (amb 7), però cal destacar que 4 de les 6 revistes són produïdes a la Catalunya Central, essent les que n'aporten més les revistes *Dovella* i *Ausa*.

Hi ha dues temàtiques predominants: les migracions rurals i les migracions degudes a la industrialització (les dues agrupen el 41'6% dels

documents). Aquest valor és indicatiu de la importància d'aquests moviments migratoris en el conjunt de la Catalunya Central, amb diferents matisos en funció de la comarca d'estudi: sobre el primer predominen els estudis centrats en el Berguedà, Osona i el Solsonès; mentre que els estudis sobre migracions i industrialització se centren especialment en l'Anoia, el Bages i Osona. Per tant, la majoria dels documents analitzen la segona meitat del s. XIX i el s. XX, tot i que els àmbits temporals anteriors al XIX no són gens menyspreables (referits en molts casos als orígens de la industrialització).

A nivell comarcal es presenten unes diferències importants a tenir en compte. Les comarques amb un major nombre d'estudis són, per ordre d'importància, Osona, el Bages i l'Anoia, les quals concentren dos terços dels materials produïts. Mentre que els estudis sobre el Berguedà i el Solsonès representen una desena part (la resta són els estudis d'àmbit superior).

Referent als agents de la investigació es constata que la procedència és equilibrada entre aquells de la Catalunya Central i els d'altres procedències. Entre els primers hi predominen els procedents del Bages, d'Osona i de l'Anoia, que produeixen pràcticament la totalitat dels documents que tenen per àmbit d'estudi aquestes comarques, mentre que a gran distància hi ha el Berguedà i el Solsonès, de manera que els documents sobre aquestes són produïts majoritàriament per investigadors/es d'altres procedències. Per la seva banda, quasi dues terceres parts dels documents són editats (o dipositats sense publicació) per institucions de fora de la Catalunya Central, en la seva majoria de la resta de la província de Barcelona. Aquesta dada contrasta amb la dels agents, indicant una certa dependència en institucions "foranes"; cal tenir en compte que part d'aquests treballs són publicats per les administracions provincial i autonòmica i per universitats (d'on procedeixen professionalment gran part dels agents de la investigació). En tot cas, les institucions més des-

tacades són la Universitat Autònoma de Barcelona, el Centre d'Estudis del Bages, la Caixa d'Estalvis de Catalunya i la Caixa de Manresa.

Per tant s'observa un important greuge comparatiu en el si de la Catalunya Central en presentar-se una desigualtat en els coneixements produïts. D'una banda, les comarques més estudiades són aquelles de creixement demogràfic, urbà i industrial, i autosuficients en quant a agents de la producció; per contra, les menys estudiades tenen un decreixement demogràfic i crisi rural, i alhora dependents.

3. Anàlisi dels coneixements produïts

3.1 APROXIMACIONS TEÒRIQUES

A nivell teòric els estudis sobre migracions interiors a la Catalunya Central presenten una mancança bastant important. Bé perquè aquesta base teòrica no existeix, és a dir no és aplicada pels autors/es dels estudis, o bé perquè, tot i ser-hi, està poc desenvolupada o només hi és present de forma superficial. De totes maneres no pot generalitzar-se, i hi ha diversos treballs que es fonamenten en una o altra base teòrica, més o menys aplicada/desenvolupada. Entre els treballs que es recolzen en una base teòrica, les teories dominants són les neo-clàssiques i del "push and pull" (sovint presents de forma combinada), i de forma més aviat anecdòtica s'aplica la teoria de les xarxes socials.

3.2 LES TEMÀTIQUES EN ELS ÀMBITS ESPACIALS D'ESTUDI

En funció del que s'ha senyalat els àmbits espacials d'estudi s'han simplificat diferenciant la Catalunya Central en dos sectors: "Perifèria de la RMB (Regió Metropolitana de Barcelona)" (l'Anoia, el Bages i Osona) i "Pirineus" (el Berguedà i el Solsonès), tal i com es fa en el treball més recent sobre migracions pel con-

junt de comarques de Catalunya (Solana, 2005). Per últim els àmbits "Pirineus", "Catalunya" i "Catalunya interior" passen a formar un únic àmbit regional.

3.2.1 Les temàtiques a la Catalunya Central en l'àmbit de Catalunya

A/ Evolució dels moviments migratoris

Sota aquesta temàtica s'agrupen aquells documents que analitzen l'evolució dels moviments migratoris en un ampli àmbit temporal d'estudi, tenint en comú l'anàlisi comparativa de les "tendències recents" amb períodes anteriors. El conjunt d'aquests treballs mostren l'evolució diferenciada durant el s. XX dels dos sectors territorials que formen la Catalunya Central.

Per a la comparació entre els períodes 1923-1936 i 1951-1982 existeix el treball de Recolons (1987) i entre 1923-1936 i 1975-1991 el treball de Ros i Sancho (1994). En ambdós treballs s'observa un comportament migratori diferenciat entre aquells municipis de les valls dels rius Llobregat, Cardener, Ter i Anoia, clarament positiu, i la resta de municipis, clarament negatiu. Una tercera comparació la presenta l'estudi sobre les tendències demogràfiques "recents" (1971-1975 i 1976-1981) de Catalunya a nivell comarcal elaborat per Cabré i Pujadas (1984); en el cas de la Catalunya Central, tot i que es manifesten canvis (estancament o inversió en alguns casos), la diferenciació entre els dos sectors pràcticament no varia. L'estudi de Módenes i Pascual (1998) analitza les migracions (la intensitat, la selectivitat i l'estructura espacials dels fluxos) per al període 1988-1994. Una de les principals conclusions a la que arriben és la detecció de la mobilitat residencial en el conjunt de Catalunya. Per últim, les migracions del període 1992-2000 són analitzades per Solana (2005), les quals són sense dubte definides com a mobilitat residencial, essent el motor d'aquestes el mercat de l'habitatge.

B/ L'èxode rural

L'èxode rural durant el s. XIX i la primera meitat del XX és analitzat en els treballs d'Aracil et al. (1996), de Camps (1990) i d'Iglésies (1961). Camps, en el seu estudi sobre la relació entre les migracions interiors i la urbanització de Catalunya, fa una estimació de les migracions campciutat dutes a terme durant el s. XIX. L'estudi es fa a través d'una mostra de 7 ciutats de Catalunya (Manresa i Igualada entre elles), conclouent que aquestes migracions van comportar la difusió dels modes urbans en el conjunt de Catalunya, ja que a finals de segle la totalitat de les famílies rurals havien de tenir almenys un parent directe en les àrees urbanes. El període 1860-1940 és analitzat per Aracil et al., demostrant que l'èxode a Catalunya en el conjunt espanyol fou un moviment prematur, basant-se a partir d'una mostra de municipis del conjunt de Catalunya (entre els quals Artés, Bagà, Navàs, Manresa, Roda de Ter i Vic). Mostren que les migracions van augmentar durant aquest període i que es caracteritzen per ser moviments de curta distància, femenins i d'edats joves. Per a un període similar Iglésies també es fa ressò de l'èxode rural.

Per a l'àmbit temporal 1960-1970 hi ha els treballs de Vidal (1970; 1973; i 1979) i un petit article d'Iglésies (1972b). En aquests estudis consideren que les migracions des de les àrees emigratòries cap a les immigratòries (Barcelona i la seva aglomeració, les comarques costaneres i les planes interiors) es produeixen per factors econòmics i socials. Ambdós autors posen de manifest que l'èxode rural és més important del que perceptivament podria semblar, alhora que es mostren preocupats per la despoblació que afecte algunes comarques. Per a un període similar (1950-1981) els treballs de Mendizábal (1989), Mendizábal et al. (1987) i Pujadas i Mendizábal (1985 i 1987) posen de manifest que les migracions rurals (sempre cap a nuclis més grans) encara no havien acabat a principis de 1980.

C/ Les migracions de la població d'Andalusia

Recaño (1998) analitza el període de 1900-1992, i Miret (1997) se centra en el de 1950-1975. Ambdós posen de manifest que la població andalusa és present en gran part dels municipis de Catalunya, identificant que les regions industrials del s. XIX van ser àrees emigratòries importants, entre les quals les conques del Llobregat, el Cardener i el Ter.

D/ La mobilitat matrimonial

Hernández i Calafell (1993) analitzen les relacions entre poblacions, per a l'any 1986, a partir de la intensitat dels fluxos matrimonials i de l'aïllament reproductor per mitjà de l'intercanvi genètic. Aquesta anàlisi els permet fer una sèrie d'agrupacions comarcals per al conjunt de Catalunya, indicatives de l'abast de la mobilitat matrimonial. En el cas de la Catalunya Central estableixen que hi ha una relació en primer terme entre les comarques, d'una banda, del Bages, del Berguedà i Solsonès i, de l'altra, entre Osona i el Ripollès. En segon terme, la relació s'estableix entre aquestes dues agrupacions. La mobilitat matrimonial, en canvi, entre la comarca de l'Anoia i la resta de Comarques Centrals és molt feble.

3.2.2 Les temàtiques en l'àmbit d'estudi de la "Perifèria de la RMB"

A/ L'evolució de la població de l'Anoia

Iglésies (1972a) i Solé (1984) analitzen l'evolució demogràfica de la comarca centrant-se en el creixement de la població. Ambdós apunten la immigració com un dels principals factors de creixement durant la segona meitat del s. XIX i el s. XX (1857-1971); paral·lelament, l'emigració és una de les raons explicatives del decreixement de l'Alta Segarra, remarcant la crisi del sector agrícola produïda per la fil·loxera. Es posa de manifest, doncs, que el moviment migratori ha estat doble: l'emigració de famílies rurals cap als municipis industrials i la immigració de població d'arreu de Catalunya i de l'estat es-

panyol. Per al cas concret d'Igualada (1900-1950) Mercader (1953) detalla aquesta doble procedència: dels pobles "semiabandonats" de la mateixa comarca i de Múrcia i Almeria. Riba (1989) estudia la Pobla de Claramunt durant els ss. XIX-XX (1838-1970), senyalant altre cop aquest doble procés: en el s. XIX i fins a 1950 el municipi era clarament emigratori, intensificant-se amb la crisi produïda per la fil·loxera, per després canviar el saldo migratori a positiu, situant la raó d'aquest canvi en la industrialització.

B/ L'evolució de la població del Bages

Comas (1986) fa una anàlisi general de l'evolució de la població i del poblament de la comarca i de les característiques demogràfiques des del s. IX fins a 1985, centrant-se en els anys posteriors a 1860. Durant els anys 1860-1900 identifica dos moviments migratoris diferenciats però relacionats: d'una banda, l'èxode rural en la major part de pobles de l'anomenat Alt Bages (entre les causes apuntades, hi ha la crisi del sector vinater provocada per la fil·loxera) i, de l'altra, les migracions degudes a la industrialització cap als municipis riberecs del Llobregat i Cardener. En el període següent, fins a 1936, s'hi afegeixen les migracions procedents de l'Aragó i la conca mediterrània, dirigides sobretot al sector industrial i miner (com també posa de manifest Giménez, 1995). Entre 1936 i 1950 detecta un alentiment del conjunt de moviments; mentre que per a 1950-1970 mostra l'important corrent emigratori des de l'estat espanyol, especialment d'Andalusia. A diferència d'altres comarques, a partir de 1965 la immigració s'atura i s'inverteix a causa de les crisis tèxtil i minera. Aquesta emigració s'incrementa fins a 1985, en paral·lel a un petit moviment des de Manresa cap als municipis del seu voltant (intuïa l'inici de la mobilitat residencial de Manresa cap a la seva àrea urbana), com posa de manifest en Comas (1982). Analitza també (1991) el període 1900-1950 per al cas de Manresa, mostrant els mateixos resultats. Giménez

Sant Pau va ser un dels barris receptors de la immigració. Foto: ACBG. Marc Torras

(1990) i Oliveras i Giménez (1992) analitzen els moviments migratoris entre 1920 i 1989. En primer lloc posen de manifest que la immigració ha estat el principal factor de creixement de la població, i en segon lloc que és un fenomen dut a terme per població jove. Dins d'aquest ampli període de temps, situen l'any 1982 com un punt d'inflexió en l'evolució de les migracions: a partir d'aquest any el saldo migratori comarcal és netament negatiu. Constaten també l'observació de Comas sobre la mobilitat residencial. Per últim, Rubio (1999) en el seu estudi sobre l'àmbit 1950-1996 només es fa ressò dels principals trets migratoris.

C/ L'evolució de la població d'Osona

El primer treball sobre l'evolució demogràfica d'Osona és d'Iglésies (1950), en el que apunta el doble moviment existent durant el s. XIX i la primera meitat del XX: l'èxode rural dels municipis del Lluçanès, del Cabrarès... cap a la Plana de Vic, i la immigració al llarg del riu Ter deguda a la industrialització. Roquer (1978) i Roquer i Vila (1981) profunditzen el període 1860-1970, en el que la comarca presenta una extensa àrea emigratòria i un conjunt li-

mitat de nuclis immigratoris (els municipis urbans i industrialitzats al llarg de l'eix del Ter i Congost). Respecte al quinquenni 1961-1965 assenyalen que alhora són els anys més intensos d'èxode rural (cap a la Plana i a Barcelona) i d'immigració de fora de la comarca. Vila (1992 i 2002) estudia la població de la comarca de la segona meitat del s. XX, relacionant ambdós moviments amb l'abandonament o reconversió de l'activitat agrària cap a l'activitat industrial, tant a Osona com en les àrees immigratòries espanyoles. Mostra també com les migracions interiors s'aturen pràcticament en els anys 1975-1985 (no fa cap referència a la mobilitat residencial, tot i la importància que té durant els últims anys). Segura i Rosanas (1978) arriben a les mateixes conclusions, exemplificat amb el cas de Manlleu (1960-1975). Per al cas del "municipi real de Vic" (Vic i 12 municipis del seu entorn) Arribas et al. (1992) analitzen els saldos migratoris i els fluxos per al període 1982-1988, essent la principal característica la progressiva desconcentració del centre de la ciutat i creixement de les àrees properes, mentre que l'emigració cap a l'exterior de la ciutat real no és destacable. En referència a les àrees ru-

rals s'analitzen el Lluçanès (1950-1970) (Casassas, 1975) i el Montseny-Guillarries-Lluçanès (1976-1981) (Pujadas i Cabré, 1987a). Casassas posa de manifest que tot i ser una comarca emigratòria també ha actuat com a àrea receptora d'immigració de fora de Catalunya (treballadors de l'administració pública i les seves famílies) i dels seus municipis termeners (en especial per mobilitat matrimonial). En quant a l'emigració, les destinacions principals són el Berguedà, Osona i el Bages. Per la seva banda, l'estudi de Pujadas i Cabré (1987a) conclou que el conjunt de la zona de muntanya és emigratòria, i només Prats de Lluçanès té un saldo migratori positiu (per la revitalització de la indústria local). En la major part dels casos els emigrants són joves.

D/ La repoblació de la Catalunya Central (ss.X-XI)

Els moviments de població duts a terme durant l'alta edat mitjana amb l'objectiu de "repoblar" la Catalunya Central des dels comptats dels Pirineus són estudiats per Benet (1981 i 1984) per al cas del comptat de Manresa. Posa de manifest que no procedeix dels comptats d'Urgell i Cerdanya com es tendeix a suposar, sinó que, i a través de l'antroponímia i la toponímia, considera que procedeix dels comptats dels Pirineus orientals (Girona, Besalú, Rosselló...) i del Llenguadoc (Narbona, Carcassona...).

E/ Les migracions als ss. XIII-XV

Per a les migracions durant el període d'estabilitat, crisi i recuperació demogràfica del s. XIII al XV Serra (1991) aporta una visió general per al cas concret de les relacions entre el Collsacabra i Vic: immigració (bàsicament jove) cap a la ciutat durant tot el període, reduint-se, però no desapareixent, durant la crisi del s. XIV. Tant aquest treball com el d'Ollich (1988) mostren que els motius difereixen en funció del gènere: els homes s'hi desplaçaven per aprendre un ofici i sovint s'hi establien i regentaven el seu propi obrador; les dones s'hi traslladaven majoritàriament per contraure matrimoni, tot i que en alguns

casos per aprendre algun ofici o servir en alguna casa. Serra (1991) mostra, també, que durant la crisi demogràfica s'afavorí (per mitjà de la concessió de certs privilegis) la immigració cap a Vic d'una part de la població (en particular de les dones) destinades a omplir els buits que deixava la pesta negra. Paral·lelament, el buidament de l'espai rural (els masos rònecs) afavorí els desplaçaments entre els àmbits rurals i de Vic cap a aquells. Els moviments migratoris durant la crisi demogràfica també són analitzats per Pladevall (1962) i Gràcia (1986), centrats ambdós durant la primer meitat del s. XIV.

En el cas de Manresa, Torras (1996 i 1997) estudia només el període de crisi del s. XIV. Al marge dels efectes produïts per la pesta negra, la guerra civil i les males collites, cal comptar-hi també l'emigració que es produí cap a l'espai rural del Bages, apuntant els motius d'aquesta en la pressió fiscal en la ciutat. La immigració cap a Manresa, com en el cas de Vic, va produir-se a través dels privilegis (les franqueses) atorgats a certs segments de població (dones, artesans, comerciants,...) i per part de la pagesia dependent a la recerca d'unes millors condicions de vida.

F/ La mobilitat ocupacional i matrimonial als ss. XVII-XVIII

El treball pioner en aquesta temàtica és el de Fabré (1991) sobre la immigració a Igualada, Manlleu i Centelles. El seu anàlisi es basa en el creuament de la mobilitat matrimonial i l'ocupacional. Durant aquests segles s'observa una tendència a la reducció de la immigració de la pròpia comarca (pagesos) i un augment de la procedent d'altres comarques (artesans i comerciants). Torras (1992) analitza només el cas dels peïlaires i teixidors a Igualada (1695-1765), demostrant que la immigració d'aquests professionals no era significativa, ja que eren reclutats entre les famílies igualadines. Un treball similar és el de Ros (1997) sobre les famílies menestrals d'Igualada entre 1615-1750, que aporta els mateixos resultats. Ros i Sancho (2001) analitzen la mobilitat dels artesans entre

1620 i 1745, per als casos d'Igualada i Mataró, a través també del creuament entre mobilitats, arribant a la conclusió que la immigració de curta distància té més relació amb les estratègies matrimonials que a determinats oficis, mentre que a major distància és més significativa l'atracció econòmica i l'especialització professional. El treball de Muset (1997) és lleugerament diferent: s'hi analitza l'emigració dels traguiners i negociants de Calaf i Copons durant el s. XVIII. Mostra que la "diàspora" es remunta a períodes anteriors i s'anà perllongant seguint els ritmes i fluctuacions socio-econòmiques i que l'especialització geogràfica no és en funció de l'ofici sinó del municipi de procedència, demostrant l'existència de xarxes socials diferenciades. Entre les conseqüències d'aquesta emigració va haver-hi una inducció a la immigració cap als dos pobles amb l'objectiu d'omplir els buits deixats tant a nivell demogràfic com professional. Muset (1995) en un treball anterior assaja la metodologia emprada en el cas de l'emigració osonenca durant la segona meitat del s. XVIII.

G/ La industrialització i la crisi industrial

Els inicis de les migracions degudes a la industrialització són les migracions dutes a terme durant els ss. XVII-XVIII relacionades amb l'ocupació. El pont entre aquells estudis i els plenament referits a la industrialització l'estableixen Llonch i Sancho (1990 i 1991) en el seu treball sobre la mobilitat en el marc de la transició demogràfica (1755-1900) a Manlleu. Les migracions s'inscriuen en el procés de transformació d'un poble agrari i manufacturer a industrial, on la capacitat d'atracció de població (sobretot a curta distància) s'incrementa a mesura que es desenvolupa la indústria. Aquesta immigració la diferencien per gèneres: la masculina és més regular durant el període i ocupa els llocs de treball primaris que deixa la població de Manlleu en ocupar-se en la indústria, i la femenina s'incrementa en paral·lel a la industrialització, ja que passen a ocupar llocs de treball industrial.

En el context del s. XIX els estudis d'Oliveras (1985 i 1986) i Ferrer (2004), per a Manresa, i Marfany (2001), per Igualada, tenen en comú que consideren la industrialització el factor principal de la immigració. Oliveras posa de manifest la seva important contribució en el desenvolupament i consolidació de la ciutat industrial. Tot i que no analitza profundament els moviments migratoris senyala que són de curta distància, mantenint-se estables durant la primera meitat del s. XIX i incrementant-se durant la segona meitat. Ferrer fa notar que paral·lelament es produïa una emigració de la burgesia cap a Barcelona. Per la seva banda Marfany arriba a unes conclusions similars; però també analitza l'emigració, que es dirigeix a Barcelona i altres nuclis industrials propers a aquesta ciutat, mostrant el paper de la família en l'elecció de la destinació.

Estrada (1994) analitza la població de Navarcles de l'any 1905, on ja hi havia un important nombre de població immigrada procedent dels pobles rurals del Bages i del Berguedà. Com en altres casos, la població femenina es polaritzava en el treball industrial mentre que la masculina es repartia entre la indústria i la agricultura. Comas (1989) aporta una visió fragmentada del s. XX a Manresa, en analitzar la relació entre immigració i industrialització per als anys 1910, 1950 i 1975. Només estudia l'origen geogràfic de la població immigrada per aquests tres anys: al 1910 la població havia procedit principalment de la Catalunya Central i de Ponent; al 1950 s'havia ampliat al conjunt dels Pirineus i de l'Arc Mediterrani; a l'any 1975 eren originaris principalment del sud i centre de l'estat espanyol. En canvi Giménez (1995) aporta una visió més general d'aquest segle, però centrada en la mineria, i senyalant aquests canvis de conques immigratòries. La immigració va continuar fins a la crisi del sector, moment en el qual s'aturà i començà una emigració (sobretot de la població jove). L'emigració i el conseqüent envelliment de la població és estudiada també per Llundís (1995), mostrant la fragilitat demogràfica

d'aquests nuclis en dependre només de l'activitat minera.

H/L'èxode rural

Als documents ja comentats cal afegir els estudis d'Álvarez i Ferrer (1992) i de Parés (1985). Els primers analitzen les conseqüències demogràfiques de la crisi produïda per la fil·loxera a la comarca del Bages, entre 1887 i 1920, a través dels casos de Santpedor, Artés i Navarcles. Mostren que es produeix una immigració directament relacionada amb l'any d'arribada de la plaga i que l'existència d'indústria en el municipi no va frenar-la. Parés (1985) estudia l'èxode rural en els pobles del Collsacabra durant els ss. XIX-XX. En aquest període l'emigració és creixent però a un ritme moderat, i només s'enlenteix durant els anys 1914-1920 i 1936-1940, mentre que s'accelera especialment d'ençà la construcció del pantà de Sau (1962). Parés, però, no analitza quines són les causes d'aquesta emigració.

3.2.3. Les temàtiques en l'àmbit d'estudi dels "Pirineus"

A/ El Berguedà

Ordenats per l'àmbit temporal d'estudi, Arranz (1982) analitza la immigració d'artesans procedents d'aquesta comarca a Barcelona durant el període 1701-1808. A diferència d'altres estudis sobre la mobilitat ocupacional, aquest article és queda molt curt, però tot i això apunta l'existència d'una xarxa social en funció del poble d'origen. Iglésies (1982) fa una anàlisi de l'evolució demogràfica de la comarca entre el s. XIV i 1975, en la que apunta la immigració com una de les raons del creixement de les localitats al voltant del riu Llobregat entre 1857-1975 i l'emigració com una de les raons del decreixement de la resta de municipis. Per als anys 1976-1981 Pujadas i Cabré (1987b) i Miralles et al. (1990) mostren que els saldos migratoris del conjunt dels municipis són negatius (amb l'excepció de Berga). L'emigració més important es dona entre la població jove i jove-adul-

ta i que en gairebé tots els grups d'edat emigren més dones que homes. En tot cas aquests treballs no apunten quins són els factors dels moviments migratoris a la comarca, ni se senyala el paper que va jugar l'eix del Llobregat.

B/ El Solsonès

Segret (1978) fa una anàlisi de l'evolució demogràfica des de 1429 fins a 1875 de Sant Llorenç de Morunys. Pràcticament les migracions no les estudia, però indica que l'època de màxima immigració s'hi produí al s. XVI, coincidint amb la màxima immigració occitana. Posteriorment, i llevat d'alguns anys, el poble és emigratori, tot i que continua havent-hi immigració de la resta de la Vall de Lord. Tortosa (1965) analitza l'evolució del poblament del conjunt de la comarca durant la primera meitat del s. XX, mostrant que la comarca és clarament emigratòria (llevat de Solsona, que és més variable), especialment la Vall de Lord. El període 1976-80 és estudiat per Pujadas i Cabré (1987c) en que tots els municipis de la comarca tenen un saldo migratori negatiu i que la població immigrada de la resta de Catalunya i de l'estat espanyol és poc important. Per últim, Aldomà i Pujadas (1987) analitzen el període 1975-1985; indiquen que a partir de 1980, tot i continuar el saldo negatiu general, en alguns municipis aquest indicador es redueix o inclús s'inverteix (cas d'Olius). Posen de manifest que l'èxode rural encara continua, dirigint-se en part a Solsona i en part a àrees urbanes de fora de la comarca (en especial a Manresa).

4. Conclusions

La desigualtat referent a la producció de coneixements (PdC) entre els dos sectors territorials coincideix amb les dues dinàmiques migratòries existents a partir del s. XIX i, especialment, durant el XX. De manera que les comarques més immigratòries són també les que més coneixements produïts tenen, mentre que les emigratòries són les que menys. Com s'ha apuntat anteriorment, la pro-

ducció de coneixements està en relació directa amb els agents de la producció, i en aquest sentit les comarques més buides d'agents són les més desfavorides i, al contrari, les que més agents tenen són les més afavorides. Aquest buidament intel·lectual, des de la perspectiva de les migracions, s'explica per la mobilitat ocupacional dels agents. Afecta a ambdós grups de comarques, però s'agreuja en el cas de les emigratòries pel fet que ja hi ha hagut un buidament anterior de persones.

De forma global, però tenint en compte algunes excepcions destacables, poden observar-se dues mancances importants en relació als coneixements produïts. La primera, és una manca en l'aprofundiment teòric sobre les migracions i de diversitat d'aproximacions teòriques entre aquells treballs que en tenen. La segona fa referència a la cobertura temàtica, escalar, territorial i temporal. Si bé les comarques "perifèriques a la RMB" tenen una major cobertura respecte a les dels "Pirineus", el conjunt de la Catalunya Central és clarament deficient en comparació amb els amb la Regió Metropolitana de Barcelona. Així per exemple, a nivell de la temàtica falta un major profundament en l'estudi de processos tant importants com l'èxode rural i la migració deguda a la industrialització, així com també les migracions degudes per les crisis industrials que han anat succeint-se des dels anys 1960 i processos ja no tan recents com la mobilitat residencial. En relació a aquesta mancança no hi ha cap estudi que analitzi globalment la Catalunya Central, que considero que n'és totalment recomanable amb l'objectiu d'analitzar les interrelacions entre els diferents processos i les seves causes i conseqüències espacials i temporals.

5. Bibliografia

- ALDOMÀ, Ignasi i PUJADAS, Romà (1987). *L'economia del Solsonès. Aprofitament integrat dels recursos comarcals*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya
- ÁLVAREZ, Carme i FERRER, Llorenç (1992). "La fil·loxera al Bages: demografia, canvis en la propietat i desnonaments" a FERRER, L. et al.: *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, pp.8-35
- ARACIL, Rafael et al. (1996). "La inmigración en la Cataluña rural (1860-1940): estructura demográfica y componentes espaciales", a ZÁRRAGA, K. i GONZÁLEZ, M. (eds.): *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*. Bilbao: Universidad del País Vasco, pp.281-314
- ARRANZ, Manuel (1982). "Immigrants del Berguedà a la Barcelona del set-cents". *Revista. Centre d'Estudis Berguedans*, núm.1, pp.161-168
- ARRIBAS, Ramon et al. (1992a). "La població de Vic: anàlisi demogràfica i noves tendències de poblament. 1975-1991". *Papers de Demografia*, núm.62
- (1992b). *La població de Vic: anàlisi demogràfica i noves tendències de poblament. 1975-1991*. Vic: Ajuntament de Vic
- BENET, Albert (1981). "La repoblació del comtat de Manresa". *Dovella*, núm.3, pp.15-17
- (1984). "La repoblació del Bages a l'alta edat mitjana". *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, núm.3, pp.39-49
- CABRÉ, Anna i PUJADAS, Isabel (1984). "Tendencias demográficas recientes en Cataluña y su repercusión territorial". *Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, núm.5, pp.3-23
- CAMPS, Enriqueta (1990). "Urbanización y migraciones internas durante la transición al sistema fabril: el caso catalán". *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, núm.2, vol.8, pp.73-95
- CASASSAS, Lluís (1975). *El Lluçanès. Evolució entre 1950 i 1970*. Barcelona: Fundació Vives Casajuana
- COMAS, Francesc (1982). "Aproximació a l'evolució demogràfica del Bages en l'últim quinquenni, 1975-1981", *Dovella*, núm.7, pp.15-20
- (1986). "Evolució i trets demogràfics de la població bagenca" a FERRER, LI. (coord.): *Història del Bages*. Manresa: Edicions Selectes, pp.61-78
- (1989). "Industrialització i immigració", *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, núm.6, pp.78-105
- (1991). "La població de Manresa" a RIU, M. (dir.): *Història de la ciutat de Manresa (1900-1950)*, 3 vols. Manresa: Caixa Manresa, pp.85-124 (1)
- FABRÉ, Assumpta (1991). *Aproximació a l'estudi de la immigració i de l'ocupació a Igualada, Manlleu i Centelles, segles XVII i XVIII*. Memòria de post-grau (Universitat Autònoma de Barcelona)
- FERRER, Llorenç (2004). "El poder de Manresa al llarg del temps" a CAMP, M. i VILÀ, F. (coords.): *Calidoscopi Manresa. Visió parcial de la ciutat*. Manresa: Associació per al Museu Comarcal de Manresa
- ESTRADA, Roger (1994). "La població de Navarcles el 1905". *Dovella*, núm.48, pp.19-25
- IGLÉSIES, Josep (1950). "L'evolució demogràfica de la comarca de Vic". *Roda de Ter*, núm.3
- (1961). "El movimiento demográfico en los últimos cien años". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, núm. 680, vol..XXXVII, núm.16, pp.319-435
- (1972a). *Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada*. Igualada: Centro de Estudios Comarcales
- (1972b). "El despoblament d'una meitat del Principat a profit de l'altra". *Serra d'Or*, núm.152, pp.13-16
- (1982). "Demografia històrica i actual del Berguedà". *Revista. Centre d'Estudis Berguedans*, núm.1, pp.37-58
- GIMÉNEZ, José Antonio (1990). *Població i recursos humans a la comarca del Bages (Programa Bages-2000)*. Manresa: Consell Comarcal del Bages
- (1995). *La actividad minera potásica en la comarca del Bages: inmigración, transformación del espacio urbano y otras consecuencias territoriales*. Tesis doctoral (Universitat Autònoma de Barcelona)
- GRACIA, Elisenda (1986). "Vic i el seu territori en el s.XIV". *L'Avenç*, núm.94, pp.48-51
- HERNÁNDEZ, Miquel i CALAFELL, Francesc (1993). "Mobilitat matrimonial i relacions comarcals a Catalunya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm.36, pp.69-84
- LLONCH, Montserrat i SANCHO, Socors (1990). "La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900", *Papers de Demografia*, núm.45
- (1991). "La movilidad en el marco de la Transición Demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900" a LIVI BACCI (coord.) *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal (Actas del II Congreso de la ADHE)*, 2 vols. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil Albert, pp.85-97
- LLURDÉS, Joan Carles (1995). "La demografía y la fragilidad de los espacios mineros. El caso de la comarca del Bages (Barcelona)" a PASCUAL, J. et al. (eds.): *Habitar, vivir, prever. Actas del V Congreso de la población española*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, pp.431-441
- MARFANY, Julie (2001). "Migración e industrialización en Cataluña a mediados del siglo XIX: Igualada, 1847-59". *Papers de Demografia*, núm.200

- MENDIZÀBAL, Enric (1989). "La població en la muntanya catalana" a GRUPO DE POBLACIÓN DE LA AGE: *Análisis del desarrollo de la población española en el período 1970-1986*. Madrid: Síntesis, pp.377-385
- MENDIZÀBAL, Enric et al. (1987). "Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya". *Papers de Demografia*, núm.18 i 19
- MERCADER, Joan (1953). *La ciutat d'Igualada*. Barcelona: Barcino
- MIRALLES, Carme et al. (1990). *El Berguedà: una comarca d'industrialització antiga*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya
- MIRET, Naik (1997). "L'évolution du panorama migratoire en Catalogne sud, 1950-1975". *Revue Européenne des Migrations Internationales*, núm.3, vol.13, pp.47-69
- MÓDENES, Juan Antonio i PASCUAL, Jordi (1998). "Les migracions interiors a Catalunya. Intensitat, selectivitat i estructura espacial dels fluxos migratoris" a GINER, S. (dir.): *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya, pp.201-219
- MUSET, Assumpta (1995). "Negociants osonencs en el mercat interior espanyol a la segona meitat del segle XVIII" a *Ausa*, núm.134, pp.223-240
- (1997). *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- NICOLAU, Roser (1993). "Las migraciones internas y de media distancia en Catalunya, 1500-1900" a *Actas de la I Conferencia europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*, 2 vols. Santiago de Compostela, pp.217-225
- OLIVERAS, Josep (1985). *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa
- (1986). *La consolidació de la ciutat industrial (1871-1900)*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa
- OLIVERAS, Josep i GIMÉNEZ, José Antonio (1992). *El Bages. Transició industrial i centralitat territorial*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya
- OLLICH, Imma (1988). *Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII: l'evolució de la Plana de Vic*. Vic: Eumo
- PARÉS, Quirze (1985). *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*. Barcelona: Rafael Dalmau
- PLADEVALL, Antoni (1962). "La disminució del poblament de Vic a mitjans del segle XIV". *Ausa*, tom 4, núm.39, pp.361-373
- PUJADAS, Isabel i CABRÉ, Anna (dir.) (1987a). *Estudi demogràfic de la zona de muntanya del Montseny-Guilleries-Lluçanès*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Servei d'Acció Comarcal
- (1987b). *Estudi demogràfic de la comarca del Berguedà*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Servei d'Acció Comarcal
- (1987c). *Estudi demogràfic de la comarca del Solsonès*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Servei d'Acció Comarcal
- PUJADAS, Isabel i MENDIZÀBAL, Enric (1985). "Población y doblamiento en la montaña catalana: presentación de un estudio en curso y principales resultados". *Papers de Demografia*, núm.8
- (1987). "La població de muntanya a Catalunya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm.12, pp.93-111
- RECAÑO, Joaquín (1998). *La emigración andaluza (1900-1992). Cronología, aspectos demográficos, distribución espacial y componentes socioeconómicos de la emigración andaluza en España*. Tesis doctoral (Universitat de Barcelona)
- RECOLONS, Lluís (1987). "Les migracions a Catalunya en un nou període demogràfic" a ROTGER, J.M. (coord.): *Visió de Catalunya. El canvi i la reconstrucció nacional des de la perspectiva sociològica*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pp.257-301
- RIBA, Josep (1989). *La Poble de Claramunt. Evolució econòmica-social d'un municipi de la comarca d'Igualada*. Barcelona: Fundació Vives Casajuana
- ROQUER, Santiago (1978). *Població i transformacions de l'espai a la comarca d'Osona (segles XVIII-XX)*. Tesis doctoral (Universitat de Barcelona)
- ROQUER, Santiago i VILA, Assumpta (1981). *La població d'Osona. Evolució i estructura*. Vic: Eumo
- ROS, Carme (1997). *Les famílies menestrals a la Catalunya moderna. El cas dels menestrals d'Igualada, 1615-1750*. Treball d'iniciació a la recerca (Universitat Pompeu Fabra)
- ROS, Carme i SANCHO, Socors (1994). "Los movimientos migratorios en Cataluña a nivel municipal en 1923-1936 y 1970-1991". *Papers de Demografia*, núm.92
- (2001). "La movilidad geográfica de los artesanos de la Cataluña de los siglos XVII y XVIII. Un estudio local comparativo". *Papers de Demografia*, núm.187
- RUBIO, Xavier (1999). *L'evolució de la població del Bages 1950-1996*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages
- SEGRET, Manuel (1981). *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans
- SEGURA, Xavier i ROSANAS, Maria Josefa (1978). *Aproximació a l'economia d'Osona*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya
- SERRA, Assumpta (1991). "La relació camp-ciutat en un cas concret. El Collsacabra i Vic (Osona, s.XIII-XV)". *Universitas Tarraconensis*, núm.X, pp.187-201
- SOLANA, Miguel (2005). "Nuevas pautas de migración y doblamiento: las dinámicas de los municipios de Cataluña". *Geographica*, núm.46, pp.35-49
- SOLÉ, Joaquim (1984). *Visió econòmica de l'Anoia*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya
- TORRAS, Jaume (1992). "Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765". *Revista de Historia Industrial*, núm.2, pp.11-31
- TORRAS, Marc (1996). *La crisi del segle XV a Manresa*. Manresa: Fundació Caixa Manresa
- (1997). "La immigració a la Manresa medieval". *Dovella*, núm.58, pp.35-42
- TORTOSA, Josep (1965). *El poblamiento en la comarca del Solsonès*. Lleida-Solsona: Instituto de Estudios Ilerdenses
- VIDAL, Tomàs (1970). "El reverso de la urbanización: la despoblación del campo en Cataluña". *Estudios geográficos*, núm.18, pp.159-163
- (1973). *La despoblación del campo en Cataluña*. Tesis doctoral (Universitat de Barcelona)
- (1979). "Èxode rural i problemàtica demoespacial a Catalunya (1960-1975)". *Estudis d'Història Agrària*, núm.2, pp.193-208
- VILA, Assumpta (1992). *Demografia i recursos humans a la comarca d'Osona* (Informe tècnic del Pla Estratègic Osona XXI). Vic: Ajuntament de Vic
- (2002). "La població de la comarca d'Osona". *Ausa*, núm.150, pp.395-414

Xavier Oliveras González
Departament de Geografia, UAB